

ASPECTE LEGATE DE FAMILIE ÎN ANTICHITATE

MARIUS ȚEPELEA*

ABSTRACT. *Aspects Regarding Family in Antiquity.* Chaste life was admired in the antique society, even if, in everyday life, few people with this virtue could be encountered. Up against the pagans' conception about chastity, the Christian idea about virginity was totally different and superior. The Christians' ascetic effort to keep even their thoughts pure was a new thing for pagans. In the Early Church, those who did not have the force to dedicate themselves to a chaste life were advised to marry, keeping the soul purity. For the church fathers, both virginity and matrimony are beautiful. The objective of the Church was to help people become aware of the fact that matrimony is a profoundly religious and divine act, exalting it above the judicial and social level, replacing natural law with divine law.

Keywords: *antiquity, family, Early Church, matrimony, virginity, chastity*

REZUMAT. *Aspecte legate de familie în Antichitate.* Viața castă era admirată în societatea antică, chiar dacă în viața de zi cu zi puteau fi întâlnite puține persoane care să aibă o astfel de virtute. Față de concepția păgânilor despre castitate, ideea creștină despre feciorie era cu totul diferită și superioară. Efortul ascetic al creștinilor de a-și păstra până și gândurile curate era un lucru nou pentru păgâni. În Biserica primară, cine nu avea puterea de a se dedica vieții feciorelnice era îndemnat să se căsătorească, păstrând puritatea sufletului. Pentru Părinții bisericești este frumoasă și căsătoria și fecioria. Biserica a avut scopul de a aduce în conștiința oamenilor căsătoria drept un act profund religios și divin, înălțând-o deasupra terenului juridic și social, înlocuind legea naturală cu legea divină.

Cuvinte cheie: *antichitate, familie, Biserica primară, căsătorie, feciorie*

Onestitatea și pudoarea erau principii de viață generale, existente în societatea antică, dobândite prin creșterea în familie, prin educație, prin scrieri sau printr-o viață religioasă. Viața castă era admirată în societatea antică, chiar

* Prof. univ. dr., Universitatea din Oradea, Facultatea de Teologie Ortodoxă "Episcop Vasile Coman"; mariustepelea@yahoo.com

dacă în viața de zi cu zi puteau fi întâlnite puține persoane care să aibă o astfel de virtute. Viața castă și curată atinge perfecțiunea în feciorie, văzută de Părinții bisericești drept stadiul cel mai înalt al vieții morale. Fecioaria era admirată de societatea creștină antică, pentru că era răspunsul cel mai edificator la erotismul întâlnit în societatea păgână, care disprețuia fecioria. Clement Alexandrinul critică luxul, frenezia și plăcerile trupești existente încă la începutul secolului al III-lea în Alexandria, aducând elogii, în același timp, vieții curate și fecioriei ¹).

Creștinii care au ales să își ducă viața în feciorie au interpretat literal cuvintele Mântuitorului despre cei care aleg să ducă o viață castă: „*Că sunt fameni care s'au născut așa din pânțele maicii lor; sunt fameni pe care oamenii i-au făcut fameni; și sunt fameni care s-au făcut ei înșiși fameni de dragul împărăției cerurilor*” (**Matei 19, 12**). Sfântul Iustin Martirul prezintă un caz care a produs rumoare la vremea respectivă, din pricina unui creștin, care, înțelegând greșit preceptele evanghelice, a depus o cerere către guvernatorul Alexandriei pentru ca acesta să aprobe ca un medic să îi extirpe organele genitale. Firește că guvernatorul Felix a refuzat cerrea tânărului creștin, dar întâmplarea a produs vii discuții pe tema fecioriei și a căsătoriei: „*Dar, dacă principial noi nu ne căsătorim decât cu scopul de a crește copii, în cazul când noi renunțăm la căsătorie, facem aceasta cu scopul de a ne înfrâna cu desăvârșire. Și iată că unul dintre ai noștri, pentru ca să vă convingă cum că la noi împreunarea rușinoasă nu constituie o taină, a prezentat o cerere, în scris, guvernatorului Felix al Alexandriei, ca să îngăduie unui medic să-i extirpeze organele genitale; căci medicii de acolo spuneau că fără autorizația guvernatorului nu le era îngăduit să facă aceasta. Întrucât Felix, însă, nu a voit cătuși de puțin să aprobe această cerere, tânărul rămânând pe poziția lui, s-a mulțumit cu mărturia conștiinței lui și a celor ce împărtășeau credința lui*” ²).

Clement Alexandrinul era împotriva mutilării fizice, deoarece el considera acest lucru ca o feciorie forțată. Importantă era lupta pentru menținerea curăției sufletești și trupești, la adevărata feciorie ajungându-se foarte greu: „*Eunuc adevărat nu este cine nu poate, dar cine nu vrea să păcătuiască*” ³). Tertullian era un mare susținător al fecioriei. El aprecia cel mai mult pe cei care reușeau să își mențină fecioria printr-o viață morală exemplară, respingând mutilările fizice: „*Câți eunuci voluntari pentru împărăția lui Dumnezeu! Câți oameni feciorelnici de ambele sexe se nevoiesc pentru mântuire!*” ⁴). Eusebiu din Cezareea păstrează în lucrarea sa „**Istoria bisericească**” o scrisoare a episcopului Policrat al Efesului

¹) Clement Alexandrinul, „*Paedagogos*”, III, 4, P.G. 8, 591-600.

²) Sfântul Iustin Martirul, „*Apologia I*”, XXIX, op. cit., pag. 59.

³) Clement Alexandrinul, „*Paedagogos*”, III, 4, P.G. 8, 591-600.

⁴) Tertullian, „*De resurrexione carnis*”, 1, P.L. 2, 795-796.

către papa Victor al Romei, în care este vorba despre controversa pascală. În sprijinul său, episcopul Efesului aduce vechea tradiție moștenită de la Apostolul Ioan și de la ucenicii săi. Printre clericii cucernici din Asia Mică, Policrat amintește și un eunuc, despre care însă nu știm mai multe amănunte, decât că avea o viață de sfințenie, întru Duhul Sfânt: „Să mai amintim și de episcopul și de martirul Sagaris, care a adormit în Laodiceea și pe fericitul Papirius și chiar pe Meliton eunucul, care tot timpul petrecea întru Duhul Sfânt și acum odihnește în Sardes, așteptând a doua venire din cer, în care va învia și el din morți”⁵).

Biserica nu a încurajat acțiunile eroico-ascetice de tipul mutilării, pentru a ajunge la o stare de feciorie forțată, ci s-a pronunțat pentru o viață frumoasă și curată, în armonie cu învățătura Mântuitorului Hristos. Importantă era abstenența, nu mutilarea, respingerea gândurilor pătimase și nu mortificarea fizică cu orice preț. Clement Alexandrinul consideră că voința trebuie mortificată și nu trupul, fiindcă păcatul trupesc nu este fiu al trupului, ci al voinței⁶).

Atenagora Atenianul vorbește despre importanța păstrării fecioriei și a vieții curate. În opinia sa, mulți creștini au ales să trăiască o viață castă, fără să se căsătorească, în speranța că vor fi mai mult timp cu Dumnezeu: „De dragul nădejzii în viața veșnică, noi suntem în stare să disprețuim nu numai bunurile vieții pământești, ci chiar și unele plăceri îngăduite ale sufletului, încât și cu femeia cu care ne-am însoțit în căsătorie, potrivit rânduielilor căsătoriei, noi nu ne îngăduim alte raporturi decât cele legate de gândul de a naște copii... Poți găsi la noi mulți bărbați și femei, care, de dragul nădejzii că pentru o astfel de jertfă mai mare vor ajunge să fie cu Dumnezeu, au îmbătrânit fără să se căsătorească. Dacă starea de feciorie și de necăsătorie ne apropie de Dumnezeu, în timp ce chiar și un singur gând sau măcar pofta după o plăcere oarecare ne depărtează de El, atunci e ușor de înțeles de ce nu săvârșim astfel de fapte, la care nici măcar să ne gândim nu vrem, căci, în definitiv, viața noastră creștină se întemeiază nu atât pe grija de a cuvânta frumos, cât mai ales pe puterea de convingere a faptelor bune”⁷). Sfântul Iustin Martirul vorbește despre creștinii din vremea sa, mulți dintre ei alegând să trăiască în feciorie, din iubire pentru învățăturile lui Iisus Hristos. Iustin cunoaște mulți creștini care și-au schimbat viața, lepădând patima desfrâului și alegând să trăiască o viață curată: „Mulți bărbați și multe femei, care au ajuns la vârsta de șaiszeci sau șaptezeci de ani și care din pruncie au fost ucenici ai lui Hristos, au rămas curați, iar eu doresc să se arate în tot neamul oamenilor astfel de ființe. Pentru ce am mai aminti aici de mulțimea nenumărată a celor ce și-au schimbat

⁵) Eusebiu din Cezareea, „Istoria bisericească”, V, XXIV, 5, op. cit., pag. 216.

⁶) Clement Alexandrinul, „Stromate”, III, 7, P.G. 8, 1161.

⁷) Atenagora Atenianul, „Solie în favoarea creștinilor”, XXXIII, pag. 501-502.

viața lor de desfrâu, când au aflat de această învățătură? Căci Hristos nu a chemat la pocăință nici pe cei dreapți și nici pe cei cumpătați, ci pe cei nelegiuți, pe cei vicioși și pe cei nedreapți”⁸⁾.

Fecioria și viața curată erau la mare respect în Biserica primară, viața aceasta de castitate fiind aleasă de bunăvoie de către bărbați și femei deopotrivă. Tertullian laudă castitatea creștinilor, susținând că bărbați în vârstă sunt la fel de feciorelnici precum tinerii: „O feciorie perseverentă ne-a protejat (pe noi, pe creștini – n.n.) de orice lucru de felul acesta: ne ferim de adultere și de infidelități după căsătorie, nu suntem expuși incestului. Câțiva dintre noi, ca să fie mai siguri, au izgonit de la ei întreaga putere a păcatului senzual, printr-o abținere feciorelnică, fiind tineri încă în acest respect feciorelnic, deși sunt în vârstă”⁹⁾. În societatea păgână exista o latură a castității, cel mai elocvent exemplu fiind cel al preoteselor fecioare care îi slujeau Vestei în Roma. În timp ce castitatea păgână era menținută mai mult printr-o voință extraordinară, prin poțiuni și medicamente, fecioria creștină izvora din interiorul ființei umane, până și gândurile trebuind să fie curate. Apologeții creștini au subliniat superioritatea vieții feciorelnice creștine, trăită în smerenie, față de castitatea artificială păgână, mult trâmbițată, ca și în cazul vestalelor. Origen arată că abținerea de la obscenități, de la acte impudice și de la alte conotații sexuale era ceva firesc pentru un creștin. Creștinii căutau să trăiască o viață cât mai curată, adesea alegând fecioria unei vieți de căsătorie¹⁰⁾. Minucius Felix afirmă că multe dintre slujitoarele Vestei nu mai erau fecioare, fiind aspru condamnate pentru pierderea castității. Judecata apologetului creștin este aspră, dar au existat cazuri de condamnare la moarte a unor vestale, care își pierduseră castitatea¹¹⁾.

Față de concepția păgânilor despre castitate, ideea creștină despre feciorie era cu totul diferită și superioară. Efortul ascetic al creștinilor de a-și păstra până și gândurile curate era un lucru nou pentru păgâni. Religiile politeiste, cu câteva excepții, nu puneau mare preț pe castitate, din contră, mai ales în Orient, exista un adevărat cult al „**prostituției sacre**”. În timp ce creștinii o slăveau pe Fecioara Maria, care la vârsta de trei ani fusese dusă la Templul din Ierusalim, pentru a fi dedicată vieții feciorelnice¹²⁾, religiile păgâne admiteau prostituția sacră în cinstea unor divinități precum Astarte, Afrodita sau Baalath. Prin răspândirea cultelor orientale în întreg Imperiul Roman uzanța prostituției sacre s-a generalizat în lumea romană.

⁸⁾ Sfântul Iustin Martirul, „**Apologia I**”, XV, pag. 46.

⁹⁾ Tertullian, „**Apologeticum**”, IX, 19, P.L. 1, 314-327.

¹⁰⁾ Origen, „**Contra Celsum**”, VII, 48, P.G. 11, 1491-1492.

¹¹⁾ Minucius Felix, „**Octavius**”, XXV, 10, P.L. 3, 316-319.

¹²⁾ „**Protoevanghelia lui Iacob**”, VIII, IX.

Valoarea fecioriei era atât de mare pentru creștini, încât anumiți judecători păgâni credeau că cea mai mare pedeapsă pentru o fecioară creștină este să fie dusă într-un lupanar. Tertullian amintește că erau astfel de cazuri, când o fecioară creștină, în loc să fie dată fiarelor, era trimisă într-un loc de necinste: „Prin urmare Dumnezeu suferă atunci când noi suferim, căci, nu demult, condamnând o femeie creștină mai degrabă la un lupanar decât leilor, ați făcut mărturisirea că un atentat la puritatea noastră este considerat mai teribil decât orice pedeapsă și decât moartea, printre noi”¹³). Paladie redă povestirea Sfântului Ipolit al Romei despre o fecioară din Corint care a fost condamnată să fie dusă la un lupanar. Pretextând câteva zile că este bolnavă, un tânăr creștin a ajutat-o să fugă, aducându-i veșminte bărbătești. După descoperirea întâmplării, tânărul Magistrianus a fost condamnat la moarte, suportând un dublu martiriu, în opinia lui Paladie, pentru sufletul său și pentru fecioria tinerei fete: „Iar preafericitul a primit cu bucurie năpustirea fiarelor, care l-au sfâșiat și l-au mâncat cu totul, rugându-se, ca și întâiul mucenic Ștefan, cu care împreună împărățește încununat cu două cununi, cu alupei și cu cea prin care a mântuit pe acea fecioară”¹⁴).

În Biserica primară, cine nu avea puterea de a se dedica vieții feciorelnice era îndemnat să se căsătorească, păstrând puritatea sufletului. Pentru Părinții bisericești este frumoasă și căsătoria și fecioria, sfântă este și mama și fecioara, căci viciul desfrâului atacă întâi mintea și apoi sufletul. Clement Alexandrinul se exprima astfel la adresa tinerelor fete care ajungeau la o anumită vârstă și nu știau ce drum să urmeze în viață: „În mod absolut, ori trebuie să se căsătorească, ori să rămână curate, abandonând ideea căsătoriei”¹⁵). Abordarea problemei despre căsătorie și feciorie de către scriitorii creștini din primele secole s-a făcut ținând cont de sfaturile Sfântului Apostol Pavel, care a tratat această problemă în modul cel mai elocvent cu putință, arătând avantajele și dezavantajele fiecărui tip de viațuire. Concluzia Apostolului Pavel este una firească, și cel ce se căsătorește și cel ce rămâne în viața feciorelnică bine face, căci amândouă coile duc spre împărăția lui Dumnezeu: „Cât despre cele ce mi-ați scris, bine este pentru om să nu se atingă de femeie. Dar, din pricina desfrânării, fiecare să-și aibă femeia sa și fiecare femeie să-și aibă bărbatul ei... Celor necăsătoriți și văduvelor le spun: Bine este pentru ei să rămână ca mine. Dar dacă nu se pot înfrâna, să se căsătorească... Iar de crede cineva că pentru fata lui e o necinste dacă trece de floarea vârstei și că trebuie s'o mărite, facă de vrea; nu păcătuiește; să se căsătorească. Dar cel ce stă neclintit în inima sa și nu e strâns de vreo nevoie, și stăpânire are peste voința lui și aceasta a

¹³) Tertullian, „*Apologeticum*”, L, 12, P.L. 1, 530-536.

¹⁴) Paladie, „*Lavaicon*”, ed. Episc. Alba Iulia, 1994, pag. 129-131.

¹⁵) Clement Alexandrinul, „*Stromate*” III, 18, P.G. 8, 1207-1214.

hotărât el în inima sa: să-și țină fata fecioară, bine va face. Așadar, cel ce-și mărită fata, bine face; dar cel ce n-o mărită, mai bine face” (I Corinteni, 7, 1-2, 8, 36-38).

Sfântul Clement Romanul le scrie creștinilor din Corint să-i învețe pe tineri să trăiască în castitate, să aibă o voință curată și să se teamă de Dumnezeu. Același sfat este dat și bărbaților și clericilor, care trebuie să le învețe pe soțiile lor să iubească castitatea: „*Să învățăm pe tineri învățătura fricii de Dumnezeu, iar pe soțiile noastre să le îndreptăm spre ce este bun. Să arate purtarea cea vrednică de iubire a castității, să vădească voința cea curată a blândeții lor*”¹⁶). În încheierea scrisorii sale, Clement Romanul le auce aminte din nou creștinilor din Corint să viețuiască în castitate, să iubească înfrânarea și dragostea curată, fiindcă și fecioaria și căsătoria sunt binecuvântate de Dumnezeu: „*Peste tot locul v-am vorbit despre credință, despre pocăință, despre dragoste curată, despre înfrânare, despre castitate și răbdare, aducându-vă aminte că trebuie să bineplăceți în chip cuvios atotputernicului Dumnezeu în dreptate, în adevăr și în îndelungă-răbdare*”¹⁷). Sfântul Policarp al Smirnei îi sfătuiește pe tinerii creștini din Filipi să viețuiască în curăție, îngrijindu-se să se înfrâneze de la orice faptă care ar putea să le stârnească poftele. Pentru a reuși să trăiască în înfrânare, tinerii sunt îndemnați să apeleze la ajutorul spiritual al clericilor, la fel și fecioarele, care trebuie să aibă și conștiința curată, nu numai trupul neprihănit: „*La fel și tinerii să fie fără prihană în toate, înainte de orice îngrijindu-se de curăția lor și înfrânându-se de la orice lucru rău. Este bine să se abțină de la poftele cele din lume, că orice poftă luptă împotriva duhului și că nici desfrânații, nici muieraticii, nici sodomiții nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu, nici cei ce fac lucruri nesocotite. De aceea, tinerii trebuie să se îndepărteze de toate acestea, supunându-se preoților și diaconilor ca lui Dumnezeu și lui Hristos. Fecioarele să viețuiască fără de prihană și cu conștiința curată*”¹⁸).

Nu puțini creștini au ales, după un timp oarecare de căsătorie, să trăiască în castitate, atunci când nu mai doreau să mai aibă copii, după cum povestește Herma despre sine însuși. În timpul celei de-a doua viziuni, Herma dă de înțeles că, din acel moment soția sa va fi ca o soră pentru el, hotărârea fiind luată pentru pocăință și pentru îndreptarea amândurora: „*Dar fă cunoscute aceste cuvinte tuturor copiilor tăi și soției tale, viitoarea ta soră, că și ea nu-și stăpânește limba și păcătuiește; auzind, însă, cuvintele acestea, se va feri și va fi miluită*”¹⁹). Fecioria a fost o stare râvnită în antichitatea creștină. Multe fete alegeau să rămână în castitate toată viața, deoarece așa puteau fi mai aproape de Dumnezeu, pe Care Îl

¹⁶) Sfântul Clement Romanul, „*Către Corinteni*”, XXI, 6-7, op. cit., pag. 58.

¹⁷) Ibidem, LXII, 2, pag. 78.

¹⁸) Sfântul Policarp al Smirnei, „*Către Filipeni*”, V, 3, pag. 210.

¹⁹) „*Păstorul lui Herma*”, Viziunea II, 6, 3, pag. 231.

socoteau Mirele lor ceresc. După mărturia lui Tertullian, atât de mare era emulația vieții feciorelnice în secolul al III-lea, încât tinerele fete caste afirmă că se mărită cu Hristos: „*Fecioarele preferă să se căsătorească cu Dumnezeu, să fie frumoase pentru El: cu El trăiesc, cu El locuiesc, noapte și zi; își aduc drept dotă propriile rugăciuni către Domnul*”²⁰).

Scriitorii creștini au vorbit mai mult decât frumos despre feciorie, în primele secole. La un moment dat, fecioria era văzută drept un adevărat sacerdoțiu, iar fecioarele erau privite ca niște sfinte. Anumiți autori creștini au atras atenția celor mai exaltați că fecioria nu este un țel al vieții, ci un mijloc de a ajunge, prin ducerea unei vieți curate, în împărăția lui Dumnezeu. În timp, fecioria a ajuns o vocație specială, la care nu oricine era chemat, fiindcă adoptarea unui asemenea mod de viață se făcea de bunăvoie. Tertullian a lăudat fecioria, în care vedea cel mai prețios omagiu ce poate fi adus lui Dumnezeu de o persoană, pe lângă iubire, milostenie și rugăciune. De asemenea, starea de castitate era un exemplu eficace, în opinia apologetului cartaginez, pentru corupta societate păgână. Tertullian vorbește despre fecioare ca despre miresele lui Hristos, le vede sfinte, devotate și aproape de Dumnezeu²¹). Origen are un respect deosebit pentru fecioare și pentru starea de castitate. El vede fecioarele ca pe o cunună de flori care împodobeste Biserica Fecioară. În împărăția lui Dumnezeu, în opinia lui Origen, fecioarele vor ocupa al doilea rang, imediat după martiri. După fecioare, maestrul alexandrin îi laudă cel mai mult pe cei abstenenți, care, după nașterea de copii, prețuiesc castitatea.²²).

Fecioria a fost greșit înțeleasă de mulți creștini, mai ales de către eretici, care disprețuiau căsătoria. Marcion susținea că un adevărat creștin nu se căsătorește, ci trăiește în feciorie. Tertullian, influențat de montanism, crede că căsătoria este un fel de adulter legal, tolerată ca un rău necesar, iar starea de feciorie este singura demnă de laudă²³). Biserica, prin scriitorii echilibrați, nu a fost de acord cu dualismul marcioniștilor și nici cu pesimismul și rigorismul montaniștilor, afirmând legitimitatea și sfințenia căsătoriei. Clement Alexandrinul se pronunță pentru frumusețea și utilitatea căsătoriei, pe care o consideră binecuvântată de Dumnezeu. Clement susține că ideile greșite ale ereticilor despre căsătorie provin din filosofia greacă: Democrit și Epicur erau categoric împotriva căsătoriei, iar stoicii erau indiferenți. Filosoful alexandrin laudă căsătoria și folosul ei: „*Trebuie ca femeia să fie luată în căsătorie, pentru patrie, pentru descendență, pentru perfecțiune, atât cât depinde de noi, pentru lume*”²⁴).

²⁰) Tertullian, „*Ad uxorem*”, I, 4, P.L. 1, 1280-1281.

²¹) Idem, „*De monogamia*”, VII, P.L. 2, 937-939.

²²) Origen, „*In epistola ad Romanos*”, IX, 1, P.G. 14, 1201-1208.

²³) Tertullian, „*De exhortatione castitatis*”, VIII-IX, P.L. 2, 923-925.

²⁴) Clement Alexandrinul, „*Stromate*”, II, 23, P.G. 8, 1089.

Ereticii encratiți s-au pronunțat ferm împotriva căsătoriei, răstălmăcind fraze din Sfânta Scriptură sau din lucrări apocrife, precum „**Evanghelia egiptenilor**”. Clement Alexandrinul i-a combătut, afirmând că procrearea nu este un păcat, iar aducerea pe lume a unui copil nu înseamnă o denaturare a creației divine: „*Am observat că mulți din cei care s-au abținut de la căsătorie nu au procedat conform sfintei înțelepciuni. Au căzut în mizantropie și au lăsat să se irosească focul milosteniei*”²⁵). Scriitorul alexandrin este de acord că și în cadrul căsătoriei pot apărea căderi, dar ele nu se datorează tainei căsătoriei, ci voinței și caracterului celui care nu este rațional din punct de vedere moral: „*Trebuie, deci, să judecăm favorabil căsătoria și să o aprobăm, căci Domnul dorește ca omenirea să evolueze. Nu vrea ca noi să ne abandonăm faptelor de rușine, ca și cum am fi animale*”²⁶). În acest context, un creștin echilibrat este conștient că Dumnezeu îl vede, priunde s-ar afla, chiar și noaptea, în intimitatea camerei sale nupțiale. Întunericul nu poate ascunde faptele cuiva, căci lumina faptelor bune se află la îndemâna oricui. Clement afirmă că, cine vede căsătoria doar drept un prilej de desfătare trupească nu înțelege valoarea ei și nu o respectă²⁷). El recomandă multă răbdare și echilibru în căsătorie, fiind împotriva oricăror excese, scopul căsătoriei fiind mântuirea celor doi soți și nașterea de copii. Căsătoria este sfântă, iar cei care aderă la această taină sunt binecuvântați de Dumnezeu, precum și faptele lor bune. Părinții bisericești au afirmat cu tărie că viața conjugală nu este păcătoasă, împotriva ereticilor, care vedeau impură o astfel de viață. Excesele în viața conjugală nu sunt folositoare, dar echilibrul și nașterea de copii sunt binecuvântate, în opinia severului moralist Tertullian²⁸). În opinia lui Tertullian starea morală a celor doi soți căsătoriți este demnă de respect, deoarece viața intimă nu presupune automat starea pătimașă.

Biserica a stabilit, încă de la început, caracterul monogamic al căsătoriei creștine. Atenagora Atenianul afirmă că în legea nouă adusă de Hristos fiecare soț are o singură soție, deși legile statului nu prevăd acest lucru, dar legile bisericești urmează poruncilor divine: „*Dar, în același timp, Scriptura nici nu ne îngăduie să ne despărțim de femeia pe care am luat-o ca fecioară, nici nu ne lasă să ne luăm o a doua soție*”²⁹). Apologetul din Atena explică scopul căsătoriei creștine, și anume nașterea copiilor, un lucru rar întâlnit în lumea păgână, unde plăcerile erau pe primul plan, inclusiv în căsătorie. Ideea aceasta, a căsătoriei pentru a avea copii, este întâlnită și la alți scriitori creștini. Iată părerea lui Atenagora în această privință: „*Noi nu ne îngăduim alte raporturi decât cele legate de gândul de a naște copii. Așa cum agricultorul așteaptă*

²⁵) Ibidem, III, 9, P.G. 8, 1165-1170.

²⁶) Ibidem, XXXVII.

²⁷) Idem, „*Paedagogos*”, II, 10, P.G. 8, 516.

²⁸) Tertullian, „*De anima*”, XXVII, P.L. 2, 694-696.

²⁹) Atenagora Atenianul, „*Solie în favoarea creștinilor*”, XXXIII, pag. 502.

cu răbdare recoltarea seminței aruncate în pământ, fără să se grăbească să mai semene din nou, așa este și viața de familie cu soțiile noastre”³⁰). Sfântul Iustin Martirul este de părere că sunt două căi pe care un creștin le poate urma: viața curată, în feciorie, sau viața de căsătorie, cu scopul de a avea copii. Altă cale nu există, căci doar acestea două sunt plăcute lui Dumnezeu: „Dar, dacă principial noi nu ne căsătorim decât cu scopul de a crește copii, în cazul când noi renunțăm la căsătorie, facem aceasta cu scopul de a ne înfrâna cu desăvârșire”³¹). Minucius Felix afirmă că legătura dintre doi soți este căsătoria, iar această taină are loc doar cu scopul de a naște copii și de a-i crește, altfel creștinii aleg să trăiască în feciorie și în înfrânare: „Noi menținem smerenia noastră nu în aparență, ci în inimile noastre suntem legați printr-o singură căsătorie. În dorința de a aduce pe lume copii, noi cunoaștem o singură femeie sau nici una”³²). Apologetul latin îi acuză pe păgâni de viața pătimașă pe care o duc, deși adulterul este interzis în dreptul roman, pe când creștinii au o singură femeie, care este soția lor legitimă: „Voi interziceți și totuși comiteți adulter; noi suntem născuți bărbați doar pentru soțiile noastre”³³).

Taina căsătoriei era tratată cu mult respect de creștinii din primele secole, iar orice adulter sau abatere de la castitatea căsătoriei era pedepsit de Biserică cu o aspră perioadă de penitență. Sfântul Ignatie al Antiohiei își exprimă credința că, cine dezonorează familia și casa sa cu un adulter, pierde bunătățile și făgăduințele lui Dumnezeu. Mai mult decât atât, astfel de oameni pot pierde și împărăția lui Dumnezeu, care va fi dată celor curați la suflet: „Nu vă înșelați, frații mei; cei care strică casele (comit adulter – n.n.) nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu. Dacă sunt dați morții cei care cu trupul strică casa cuiva, cu cât mai mult cel care strică, printr-o rea învățătură, credința lui Dumnezeu, pentru care Iisus Hristos a fost răstignit? Unul ca acesta, fiind întinat, va merge în focul cel nestins, la fel și cei care-l ascultă”³⁴). În scrisoarea către ucenicul său Policarp, episcopul Antiohiei face o paralelă între iubirea dintre doi soți și iubirea dintre Hristos și Biserică, după modelul paulin. Sfatul lui Ignatie către creștinii păstoriți de Policarp este cel de a trăi după modelul iubirii Mântuitorului față de Biserică: „Grăiește surorilor mele să iubească pe Domnul și să se mulțumească, trupește și duhovnicește, cu soții lor. La fel și fraților mei poruncește-le, în numele lui Iisus Hristos, să-și iubească soțiile, cum iubește Domnul Biserica”³⁵). La sfârșitul secolului I, Biserica avea deja legiuiri bine întemeiate față de taina căsătoriei, din punct de vedere religios și social. Căsătoria

³⁰) Ibidem, pag. 501.

³¹) Sfântul Iustin Martirul, „Apologia I”, XXIX, pag. 59.

³²) Minucius Felix, „Octavius”, XXXI, 5, P.L. 3, 336-338.

³³) Ibidem, XXXV, 6, P.L. 3, 348-349.

³⁴) Sfântul Ignatie al Antiohiei, „Către Efeseni”, XVI, 1-2, pag. 162.

³⁵) Idem, „Către Policarp”, V, 1, pag. 188.

era oficiată după voia lui Dumnezeu, în prezența clericilor, respectând poruncile divine și nu spre poftă trupească: „*Trebuie ca cei care se căsătoresc și cele care se mărită să facă unirea lor cu aprobarea episcopului, ca să fie căsătoria lor după domnul și nu după poftă. Toate să se facă spre cinstea lui Dumnezeu*”³⁶). În privința griei pentru taina căsătoriei și pentru feciorie poate fi remarcat și Dionisie, episcopul Corintului. În scrisorile adresate comunităților creștine din Amastris și din Pont el vorbește despre căsătorie și cumpătare în ceea ce privește viața conjugală: „*Scriind și Bisericii care petrece vremelnice în Amastris ca și Bisericilor din Pont, el le amintește că cei care l-au îndemnat să scrie sunt Vasilide și Elpist, cărora le explică unele pasaje biblice, amintind și aceea că episcopul lor se numește Palma; le dă mai multe sfaturi despre căsătorie și cumpătare, cerându-le ca cei care dintr-un motiv oarecare ar cădea în vreo rătăcire ori s-ar întoarce din vreo erezie să fie primiți*”³⁷). Dionisie al Corintului scrie și creștinilor din Knosos, cerându-i întâistătorului Pinitus să fie cu luare aminte la cei care își iau pe umeri jugul greu al fecioriei. Din pricina slăbiciunii multor frați, cărora li se potrivea mai bine starea de căsătorie, episcopul Corintului îl îndeamnă pe Pinitus să nu îi oblige pe creștini să trăiască în feciorie, ceea ce înseamnă că în cetatea Knosos era obiceiul ca mulți frați creștini să se dedice vieții feciorelnice, deși nu toți puteau face acest lucru: „*La aceste epistole se mai adaugă cea trimisă credincioșilor din Knosos, în care îndeamnă pe episcopul de acolo Pinitus să nu pună obligatoriu pe umărul fraților jugul greu al fecioriei, ci să aibă în vedere slăbiciunile celor mai mulți*”³⁸).

Biserica a avut scopul de a aduce în conștiința oamenilor căsătoria drept un act profund religios și divin, înălțând-o deasupra terenului juridic și social, înlocuind legea naturală cu legea divină. Creștinii erau conștienți de importanța unei uniuni matrimoniale binecuvântate de Dumnezeu, supusă unei legi divine, care nu se schimbă, precum legile făcute de oameni. Din punct de vedere practic, căsătoria era privită drept o unire între un bărbat și o femeie, în cadrul Bisericii, a căror viață fusese observată de frații lor creștini și de clericii care urmau să le acorde binecuvântarea lui Dumnezeu. Căsătoria dintre doi tineri era o bucurie pentru întreaga comunitate creștină, care celebra nașterea încă a unei familii, în marea familie a Bisericii creștine. Taina căsătoriei a fost stabilită, îndreptățită și binecuvântată pe pământ în cadrul Bisericii, iar în împărăția cerurilor de Însuși Dumnezeu³⁹).

În cazul căsătoriilor, Biserica nu a făcut diferențieri între creștinii care aparțineau diferitelor clase sociale, ceea ce era de neconceput pentru religiile

³⁶) Ibidem, V, 2.

³⁷) Eusebiu de Cezareea, „*Istoria bisericească*”, IV, XXIII, 6, op. cit., pag. 173.

³⁸) Ibidem, IV, XXIII, 7, pag. 173.

³⁹) Tertullian, „*Ad uxorem*”, I, 9, P.L. 1, 1288.

politeiste. Sclavii puteau să se căsătorească fără nici o opreliște, chiar dacă unul dintre ei urma să fie eliberat. Jurisdicția proprie bisericească nu era întotdeauna în consonanță cu cea a statului roman, datorită viziunii proprii față de raporturile sociale, viziune pe care statul roman nu avea cum să o aibă la nivelul elevat al Bisericii. Papa Callist a permis căsătoria unui sclav sau a unui creștin dintr-o familie modestă cu o patriciană, încălcând astfel legile romane care nu permiteau acest lucru, lucru criticat de Ipolit al Romei ⁴⁰).

Biserica era precum o mamă pentru fiii ei, iar clericii precum părinții, iar bunele căsătorii s-au realizat, întotdeauna, cu sfatul și sprijinul părinților. Un exemplu interesant în acest sens este cel al lui Tertullian, care, îndată după convertirea la creștinism, avea o viziune destul de rigidă asupra tainei căsătoriei. Încă din tinerețe fusese preocupat de viața matrimonială, fiind autorul unui opuscul, astăzi pierdut, numit „**De augustiis nuptiarum**”, în care se preocupă de raporturile dintre cei doi soți în viața conjugală, tratat recomandat de Fericitul Ieronim. Cu trecerea timpului, Tertullian a devenit tot mai pesimist în ceea ce privește părerile despre viața matrimonială. A scris un tratat, intitulat „**Ad uxorem**”, și adresat soției sale, în care îi indică cum trebuie să se poarte în caz că va rămâne văduvă. În această scriere Tertullian susține că fecioaria este mai importantă și mai de preț decât căsătoria. În ochii lui Tertullian căsătoria apare mai degrabă ca un rău tolerat, decât ca o taină binecuvântată de Dumnezeu. Nu era de acord cu căsătoria dacă unul dintre viitorii soți era păgân. Deși părerile lui Tertullian despre căsătorie sunt aspre, el vede uniunea dintre doi soți precum o Biserică mică. Cuvintele sale despre căsătorie sunt, totuși, expresive, viziunea apologetului cartaginez despre căsătorie semănând mai degrabă cu una despre feciorie: „*Cine îmi va da puterea pentru a exprima fericirea acelor nopți, în care Biserica celebrează, jertfa este adusă, binecuvântarea este consacrată, îngerii vestesc iar Tatăl le primește pe toate? Pe pământ fiii se căsătoresc bine și legitim nuami cu acordul părinților. Ce mare e bucuria a doi credincioși, care au o singură nădejde, o singură doctrină și o singură slujire spre Dumnezeu! Doi frați, doi slujitori ai lui Dumnezeu, fără nici o diferență a trupului sau a sufletului. Cu adevărat doi într-un singur trup, și unde trupul este unul sufletul este și el unul și curat*” ⁴¹). Concepția lui Tertullian despre căsătorie este tributară admirației sale față de feciorie. Modul cum el vede manifestările a doi soți creștini seamănă mult cu modul de manifestare a doi oameni care trăiesc o viață castă, după ce au avut copii: „*Ei se roagă împreună, se închină împreună, postesc împreună, se instruiesc, se întăresc și se susțin reciproc. Egali și împreună în Biserică, în fața lui Dumnezeu, în încercări, în persecuții; unul nu se ascunde în spatele*

⁴⁰) Sfântul Ipolit al Romei, „**Philosophumena**”, IX, 11.

⁴¹) Tertullian, „**Ad uxorem**”, II, 8, P.L. 1, 1300-1302.

celuilalt, unul nu îl evită pe celălalt, unul nu este indiferent față de celălalt: sunt liberi să viziteze bolnavii, să facă milostenie; sacrificiile (nu cele păgâne – n.n.) sunt făcute cu un anumit scop, zelul cotidian se manifestă fără nervi. Semnul crucii se face la vedere, binecuvântarea nu se dă în tăcere. Între cei doi răsună psalmi, imne, se întrec pentru a vedea cine cântă mai bine spre lauda lui Dumnezeu. Hristos, Care vede și aprobă astfel de manifestări, se bucură și le trimite pacea Sa. Unde sunt doi, acolo este și El în persoană, iar unde este El, acolo nu există persoană rea”⁴²⁾.

În opinia lui Tertullian, cei doi soți alcătuiesc o mică comunitate creștină, trăiesc ca într-o mică biserică. Raporturile sociale dintre cei doi soți devin raporturi religioase, în care rugăciunea, faptele bune, postul și milostenia ocupă locul cel mai important. Iubirea soților unul față de altul se împletește cu iubirea față de Dumnezeu, care alimentează și iubirea conjugală. O familie creștină care observă principiile descrise de Tertullian trăiește în castitate, practică virtuțile, devine puternică spiritual, spre deosebire de familiile păgâne, cuprinse de slăbiciune și dependente total de serviciul sclavilor. Clement Alexandrinul aprecia atât de mult castitatea și gesturile curate, încât îi sfătuia pe soți să nu își sărute soțiile în fața sclavilor, pentru a nu le da acestora un exemplu imoral⁴³⁾. Filosoful alexandrin vorbește despre buna purtare a soțiilor față de soți, descriind dreptatea, milostenia, pudoarea, care trebuie să se afle în sufletele tuturor: „Unde este înscrisă dreptatea, în afara unei inimi înțelepte? Unde este milostenia? Unde este pudoarea? Aceste inscripții divine sunt incizate în suflet... Fiii au părinți buni, deoarece se refugiază la adevăratul Părinte, soțiile au soți buni, pentru că adevăratul soț este Dumnezeu, sclavii au stăpâni buni, fiindcă au fost eliberați din sclavia extremă”⁴⁴⁾. În lumea păgână, bărbații și femeile obișnuiau să își împodobească capul cu cununi din flori. Mulți creștini, convertiți din rândurile păgânilor, au păstrat acest obicei și după primirea botezului. Clement Alexandrinul consideră că adevărata coroană a soției creștine este soțul ei, pentru soț coroana este căsătoria, iar florile căsătoriei, din care este alcătuită coroana sunt copiii. Coroana celor mai în vârstă sunt nepoții, iar slava pe care o dau coroanele este adusă copiilor de părinți. Slava tuturor este Tatăl ceresc, Cel Care ocrotește familiile din întreaga lume și le dăruiește coroanele nestricătoare în împărăția cerurilor. Familia cea mare a creștinilor este Biserica, iar coroana Bisericii este Hristos⁴⁵⁾.

⁴²⁾ Ibidem, II, 8, P.L., 1, 1300-1302.

⁴³⁾ Clement Alexandrinul, „Paedagogos”, III, XII, P.G. 8, 664.

⁴⁴⁾ Clement Alexandrinul, „Protrepticos”, X, P.G. 8, 224.

⁴⁵⁾ Idem, „Paedagogos”, II, 8, P.G. 8, 480.